

**АСТАНА ҚАЛАСЫ БІЛІМ БАСҚАРМАСЫ
ӘДІСТЕМЕЛІК ОРТАЛЫҒЫ**

**КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ**

ӘДІСТЕМЕЛІК ЭЛЕКТРОНДЫҚ АНЫҚТАМАЛЫҚ

**АСТАНА
2023**

Құрастырушылар:

Мұхамеджанова Алма Қайыркенқызы, білім беру саласындағы аналитика мен зерттеу бөлімінің басшысы;

Досмұхамет Анар Досмұхаметқызы - білім беру саласындағы аналитика мен зерттеу бөлімінің әдіскері;

Яковлев Владислав Александрович - білім беру саласындағы аналитика мен зерттеу бөлімінің әдіскері;

Бекжанова Айман Ансатовна - білім беру саласындағы аналитика мен зерттеу бөлімінің әдіскері.

Әдістемелік орталықтың Әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2023 жылғы 27 ақпан № 1 хаттама)

«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу» әдістемелік электрондық анықтамалығы – Астана қ., Әдістемелік орталығы, 2023.

Осы Әдістемелік электрондық анықтамалық білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жұмысты жүйелеу және жетілдіру мақсатында әзірленген.

Анықтамалықта құқық бұзушылықтардың алдын алуға арналған тақырыптық материал ұсынылған: кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша негізгі заңнамалық және нормативтік құқықтық актілерге шолу, Астана қаласы орта білім беру ұйымдарының жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтар мониторингіне талдау, әлеуметтік педагогтерге, сынып жетекшілеріне, жаңадан келген педагогтерге және директорлардың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларына тақырыптық кейстер мен гиперсілтемелерді қамтитын құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жұмысты ұйымдастыру тәсілдері

Әдістемелік электронды жинақ білім беру ұйымдарының басшылары мен басшыларының орынбасарларына, педагогтеріне арналған.

МАЗМҰНЫ

№	Бөлімнің атауы	Тақырыптық тараулардың атауы	Бет.
	Кіріспе		4
	Глоссарий	Ұғымдық-терминологиялық сөздік	5
1.	Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі Негізгі заңнамалық және нормативтік құқықтық актілер	Жеке сілтемелері бар нормативтік құқықтық құжаттардың тізбесі	7
2.	Орта білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының мониторингін талдау	Құқық бұзушылық мониторингінің статистикалық деректері	12
3.	Білім беру ұйымдарында құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша әдістемелік ұсынымдар		25
	Қорытынды		40
	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі		41

КІРІСПЕ

Мемлекеттің даму тиімділігі тек жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту жағдайларына ғана емес, сонымен бірге оның білім деңгейіне, оқуына, физикалық және рухани дамуына, баланың жеке басының қалыптасуы жүретін әлеуметтік ортаға байланысты.

Кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алу бүгінде оқшауланған шаралар кешені ретінде емес, баланың жеке басын әлеуметтендіру мен тәрбиелеудің жалпы міндеттерін шешуді қамтамасыз етуге арналған оқу-тәрбие жұмысының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады.

Білім беру ұйымының алдында әрдайым балалар мен жасөспірімдердің жағымды жеке қасиеттерін қалыптастыру және дамыту міндеті тұр. Бұл олардың сәтті әлеуметтенуіне ықпал етеді және әлеуметтік ортаның теріс әсеріне жол бермейді.

Білім алушылардың жеке қасиеттерін қалыптастыру мемлекеттік білім беру стандартын іске асырудың басым мақсаттарының бірі болып табылады. Осы нәтижелерге қол жеткізу үшін балаға әсер ететін әлеуметтік факторларды ескере отырып, құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жұмысты ұйымдастыру және жетілдіру қажет. Сондықтан профилактикалық жұмыстың қажеттілігі өзектілігін жоғалтпайды.

Құқық бұзушылықтың алдын алуды ұйымдастырудың барлық аспектілері білім беру ұйымдарына профилактикалық қызметті жобалауға және жетілдіруге көмек болатын әдістемелік электрондық жинақты әзірлеу үшін негіз болады.

Ақпараттың сипаты бойынша әдістемелік электрондық анықтамалықта білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарының алдын алудың тиімді жүйесін ұйымдастыруға қажетті мәліметтерді қамтиды.

Анықтамалықтың практикалық сипаты нақты материалды көрсететін сілтемелері бар тақырыптық тарауларда ақпаратты іздеудің ыңғайлылығымен және жүйелі түрде ұсынумен анықталады.

Анықтамалық навигация: анықтамалықтың мазмұнында электронды гиперсілтемелері бар тақырыптық рубрикалардан тұратын анықтамалық бөлімдер көрсетілген. Гиперсілтемені басу арқылы сіз бөлім материалына бір мезетте қол жеткізе аласыз.

ГЛОССАРИЙ

Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қадағалаусыздық пен құқық бұзушылықтың алдын алу жүйесінде мынадай негізгі ұғымдар қолданылады:

ата-анасының қамқорлығынсыз қалған бала – ата-ана құқықтарының шектелуіне немесе олардан айрылуына, ата-анасы хабар-ошарсыз кетті деп танылуына, олардың қайтыс болды деп жариялануына, әрекетке қабілетсіз (әрекет қабілеті шектеулі) деп танылуына, ата-анасының бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеуіне, ата-анасының баласын тәрбиелеуден немесе оның құқықтары мен мүдделерін қорғаудан жалтаруына, оның ішінде ата-анасының өз баласын тәрбиелеу немесе емдеу мекемелерінен алудан бас тартуына байланысты, сондай-ақ ата-анасы қамқорлық жасамаған өзге де жағдайларда жалғызбасты ата-анасының немесе екеуінің де қамқорлығынсыз қалған бала;

бала – он сегіз жасқа (кәмелетке) толмаған адам;

бала құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдар – бұл балаларды әлеуметтік қолдауды, әлеуметтік-тұрмыстық, медициналық-әлеуметтік, әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық-педагогикалық, құқықтық қызметтер көрсету мен материалдық көмек көрсетуді, өмірде қиын ахуалға тап болған балаларды әлеуметтік оңалтуды, мұндай балалар еңбекке қабілетті жасқа жеткенде олардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуді жүзеге асыратын ұйымдар;

баланы әлеуметтік оңалту – бала жоғалтқан әлеуметтік байланыстар мен функцияларды қалпына келтіру, тұрмыс-тіршілікті қамтамасыз ету ортасын толықтыру, оған қамқорлық жасауды күшейту жөніндегі іс-шаралар;

баланы жәбірлеу (буллинг) – қорлау сипатындағы жүйелі (екі және одан көп) әрекеттер, қудалау және (немесе) қорқыту, оның ішінде қандай да бір әрекетті жасауға немесе жасаудан бас тартуға мәжбүрлеуге бағытталған әрекеттер, сол сияқты жария түрде немесе бұқаралық ақпарат құралдары және (немесе) телекоммуникация желілері пайдаланыла отырып жасалған дәл сол әрекеттер (кибербуллинг);

баланың әлеуметтік бейімделуі – өмірде қиын ахуалға тап болған баланың қоғамдағы құндылықтарды, мінез-құлық қағидалары мен нормаларын игеру және қабылдау арқылы әлеуметтік ортаның жағдайларына белсенді түрде бейімделу процесі, сондай-ақ басынан кешірген психологиялық және (немесе) моральдық зардаптарды еңсеру процесі;

баланың заңды өкілдері – ата-ана, бала асырап алушылар, қорғаншы, қамқоршы, патронат тәрбиелеуші, баланы қабылдайтын ата-аналар Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес балаға қамқорлық жасауды, білім, тәрбие беруді, оның құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыратын олардың орнындағы басқа да адамдар;

баланы экономикалық жағынан қанау – бұл бала еңбегінің ең нашар нысандары, оның ішінде кәмелетке толмағандармен сауда жасау, оларды қылмыстық әрекетке немесе қоғамға жат іс-әрекеттер жасауға, жезөкшелікпен

айналысуға, порнографиялық суреттер шығаруға немесе кәмелетке толмағандарды порнографиялық сипаттағы ойын-сауық іс-шараларына қатысуға тарту, сондай-ақ жұмысқа қабылдау үшін Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген ең төменгі жастан кіші балалардың еңбегі;

жетім бала – ата-анасының екеуі де немесе жалғыз басты ата-анасы қайтыс болған бала;

заңға мойынсынушылық мінез-құлық - адамның Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген мінез-құлық нормаларына сәйкес келетін, адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін бұзбайтын саналы мінез-құлқы;

қамқоршылық – он төрт жастан он сегіз жасқа дейінгі балалардың құқығы мен заңды мүдделерін қорғаудың құқықтық нысаны;

қорғаншылық – он төрт жасқа толмаған балалардың құқығы мен заңды мүдделерін қорғаудың құқықтық нысаны;

өмірлік қиын жағдайда жүрген бала (балалар) – «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген қалыптасқан мән-жайлардың салдарынан тыныс-тіршілігі бұзылған және осы мән-жайларды өз бетінше немесе отбасының көмегімен еңсере алмайтын бала (балалар);

құқық бұзушылық профилактикасы - құқық бұзушылық жасауға итермелейтін себептер мен жағдайларды анықтау, зерделеу, жою арқылы құқықтық тәртіпті сақтауға және күшейтуге бағытталған, құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері жүзеге асыратын құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық шаралар кешені;

құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері - құқық бұзушылық профилактикасын жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, ұйымдары мен азаматтары;

құқықтық тәрбие - азаматтардың заңға мойынсынушылық мінез-құлқын, құқықтық санасын және құқықтық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған білім беру, ақпараттық және ұйымдастырушылық сипаттағы шаралар кешені.

1. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖӨНІНДЕГІ НЕГІЗГІ НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕР

Қазақстан Республикасының халықаралық нормативтік құқықтық құжаттары мен заңнамалық актілеріне сәйкес еліміздің балалар құқықтарын қорғау жөніндегі мемлекеттік саясаты толыққанды дене, зияткерлік, рухани, адамгершілік және әлеуметтік дамуды қамтамасыз етуге бағытталған.

Бала құқықтары туралы Конвенция Қазақстан Республикасының Парламенті ратификациялаған алғашқы халықаралық шарттардың бірі болды. Осы халықаралық шартты іске асыру мақсатында Қазақстанда ұлттық заңнаманы жетілдіру бойынша жүйелі жұмыс жүргізілуде.

Негізгі нормативтік-құқықтық құжаттар Қазақстан Республикасының Конституциясы, «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі, «Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының Заңы болып табылады.

1995 жылғы 30 тамызда бекітілген Қазақстан Республикасының Конституциясында неке, отбасы, ана болу, әке болу және балалық шақ мемлекеттің қорғауында екендігі көрсетілген. Балаларға қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-аналардың табиғи құқығы мен міндеті болып табылады.

2011 жылғы 26 желтоқсан Қазақстан Республикасының кодексі неке-отбасы (ерлі-зайыптылық-отбасы) қатынастарын реттеудің мақсаттарын, міндеттерін, қағидаттарын және құқықтық негіздерін айқындайды, отбасының дамуын Қазақстан Республикасының мемлекеттік әлеуметтік саясатының басым бағыты ретінде айқындай отырып, оның құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етеді.

«Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы Заңы балаларды қоғамда толыққанды өмір сүруге дайындаудағы басымдық қағидаттарына негізделген баланың негізгі құқықтарын реттейді, олардың бойында әлеуметтік-маңызды және шығармашылық белсенділікті дамыту, жоғары адамгершілік қасиеттерді, отансүйгіштік пен азаматтықты тәрбиелеу, әлемдік өркениеттің жалпыадамзаттық құндылықтары негізінде ұлттық өзіндік сананы қалыптастыру.

Соңғы бес жылдағы Балалардың құқықтарын қорғау саласындағы заңнаманы талдау 2016 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі ратификациялағанын көрсетті:

- «Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы» конвенция;

- «Балаларға және отбасын асыраудың басқа да нысандарына алимент өндіріп алудың халықаралық тәртібі туралы» конвенция және алимент міндеттемелеріне қолданылатын құқық туралы хаттама.

2016 жылдан бастап Қазақстан Республикасында ҚР Заңдары қабылданып, кейбір нормативтік құқықтық құжаттарға түзетулер енгізілді:

- Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы 2016 жылғы 9 сәуірде қабылданды.

- балалардың әртүрлі жас топтары үшін олардың психофизиологиялық жас ерекшеліктерін есепке алуды көздейтін ақпараттық өнім мазмұнына критерийлер қарастырылған Қазақстан Республикасының «Балаларды денсаулығы мен дамуына зардабын тигізетін ақпараттан қорғау туралы» Заңы 2018 жылғы 2 шілдеде бекітілді.

- Қылмыстық кодекске суицидке дейін жеткізу, кәмелетке толмағандарды қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға тарту жөніндегі саралау белгілерін нақтылау бойынша түзетулер енгізілді (ҚР ҚК 105-бабы «Өзін өзі өлтіруге дейін жеткізу», ҚР ҚК 134-бабы «Кәмелетке толмаған адамды жезөкшелікпен айналысуға тарту»).

- 2019 жылғы 1 сәуірден бастап «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардың қызметімен байланысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңы қолданылады.

- Өмірлік қиын жағдайдағы балалары бар отбасыларға арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету жүйесін дамытуға, олардың мониторингі мен нәтижелерін бағалауға, балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау саласындағы кідірісті төмендетуге, кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған шаралардың тиімділігін арттыруға бағытталған 12 кодекс пен заңға түзетулер енгізілді.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі қызметті сапалы ұйымдастыру мақсатында білім беру ұйымдары қолданыстағы халықаралық заңнамаға, Қазақстан Республикасының заңдары мен нормативтік құқықтық актілеріне сүйенуі қажет (1.1-кесте):

1.1-кесте. Бала құқықтарын қорғау саласындағы негізгі нормативтік құқықтық актілердің тізбесі

№	Құжаттың атауы	Ресми дереккөзге сілтемелер
1	2022 жылғы 17 қыркүйектегі жағдай бойынша «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтыру енгізу туралы» ҚР № 142-VII ҚРЗ Заңына өзгерістер мен толықтырулармен қабылданды)	https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_#z1
	Қазақстан Республикасының Кодекстері	
2	Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII Азаматтық кодексі (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_
3	«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» 2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV Қазақстан Республикасының Кодексі (2022 жылғы 14 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518

4	Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Азаматтық іс жүргізу кодексі (2022 жылғы 18 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377
5	Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V кодексі (16.11.2015ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235
6	Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226 –V ҚРЗ Қылмыстық кодексі (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226
7	Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000206
8	Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V Еңбек кодексі (2022 жылғы 18 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414
9	2020 жылғы 7 шілдедегі «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының Кодексі 360-VI ҚРЗ (2022 жылғы 24 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000360
Қазақстан Республикасының Заңдары		
10	2007 жылғы 27 шілдедегі Білім туралы №319-III (2022 жылғы 27 маусымдағы жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319
11	Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345 (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345
12	Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау туралы 2002 жылғы 11 шілдедегі № 343 (2022 жылғы 27 маусымдағы жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343
13	Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591-II (2022 жылғы 5 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591
14	Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы 2009 жылғы 4 желтоқсандағы №214-IV (2021 жылғы 24 қарашадағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214

15	Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы 2011 жылғы 11 қазандағы № 483-IV ҚРЗ (2022 жылғы 27 маусымдағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000483
16	«Барлық білім беру ұйымдарында оқыту процесінің тәрбиелік құрамдасын күшейту жөніндегі үлгілік кешенді жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 29 маусымдағы №873 Қаулысы (2013 жылғы 2 шілдедегі жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1200000873/links
17	«Ұлттық рухани жаңғыру» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 724 Қаулысы	https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000724
	Халықаралық құжаттар	
18	БҰҰ-ның Бала құқықтары туралы Конвенциясы (1989 жылғы 20 қарашадағы Бас Ассамблеяның 44/25 қарарымен қабылданған)	https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml
19	ХЕҰ-ның балалар еңбегінің ең жаман түрлеріне тыйым салу және жою жөніндегі шұғыл шаралар туралы Конвенциясы (Халықаралық Еңбек Ұйымының Бас конференциясының 87-сессиясында қабылданды, Женева, 1999 жылғы 1 маусым)	https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/convention182.shtml
20	Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы халықаралық Конвенция (1965 жылғы 21 желтоқсандағы Бас Ассамблеяның (XX) 2106 қарарымен қабылданған)	https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/raceconv.shtml
21	Адамдарды сатуға және үшінші тұлғалардың жезөкшелікті пайдалануына қарсы күрес туралы Конвенция (1949 жылғы 2 желтоқсандағы Бас Ассамблеяның (IV) 317 қарарымен қабылданған)	https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/trafficking_suppression.shtml
22	«Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы» Конвенция (1960 жылы 14 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Бас конференциясы он бірінші сессиясында қабылдады)	https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/educat.shtml
23	Бала құқықтары туралы Декларация (БҰҰ Бас Ассамблеясының 1959 жылғы 20 қарашадағы (XIV) 1386 қарарында қабылданған)	https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml
	Бұйрықтар	
24	«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайында тәрбиенің тұжырымдамалық негіздерін қабылдау туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 15 сәуірдегі № 145 бұйрығы	https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36534445

25	Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің міндетін атқарушының «Мектепке дейінгі жастағы және мектеп жасындағы балалар орта білім алғанға дейін оларды есепке алуды ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» 2017 жылғы 11 шілдедегі №324 бұйрығы (2021 жылғы 16 наурыздағы жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)	https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015514/history
26	Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің міндетін атқарушының «Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы № 1098 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» 2022 жылғы 18 тамыздағы № 687 бұйрығы	https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029274#z50
27	«Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы	https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200031180
28	«Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызметтің жұмыс істеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 25 тамыздағы № 377 бұйрығы	https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029288
29	Орта білім беру ұйымдарындағы психологиялық қызмет тәртібіне әдістемелік ұсынымдар	https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14113644
30	Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академияның әдістемелік ұсыныстары (Орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың тәртіп бұзушылығы кезінде әрекет ету алгоритмі)	https://uba.edu.kz/qaz/metodology/3?page=3
31	Астана қаласы әкімдігінің «Әдістемелік орталық» МКҚК сайты	https://astana-modern.edu.kz/

Ескерту: нормативтік-құқықтық құжаттарды жаңасымен ауыстырған кезде немесе өзгерістер енгізген кезде уақтылы жаңарту қажет.

2. ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫНЫҢ МОНИТОРИНГІН ТАЛДАУ

Орта білім беру ұйымдарында диагностикалық карталар арқылы кәметке толмағандардың құқық бұзушылықтың мониторингі жүргізілді, олар мектепшілік және кәметке толмағандар істері жөніндегі инспекция есебінде, тәуекел тобында тұрған білім алушылардың контингентін, тұрмысы төмен отбасыларды, сондай-ақ өмірлік жағдайы қиын отбасыларды анықтады.

Жеке диагностикалық карталар кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың есебін анықтады. Статистикалық мәліметтер әртүрлі есепке алу түрлеріндегі, әлеуметтік қолдау мен көмекке мұқтаж отбасы санаттары бойынша білім алушылар контингентін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, талдау негізінде білім беру ұйымдарында құқық бұзушылықтардың алдын алу жүйесін тиімді ұйымдастыру бойынша нақты шешімдері берілетін әдістемелік ұсынымдар әзірленеді.

Мониторингке елорданың 99 мемлекеттік орта білім беру ұйымдарынан 85 мектеп қатысты. Диагностикалық карталардың статистикалық деректерін Астана қаласының Білім басқармасы ұсынды.

Есепке алу түрлері мектепшілік есепке алу, кәметке толмағандардың істері жөніндегі инспекциядағы есепке алу, сондай-ақ тәуекел тобындағы есепке алу болып бөлінеді:

1. Тәуекел тобы мектепшілік есепте тұрмағанымен, олардың мінез-құлқында, оқуға қатысты, мектептегі құрдастарымен қарым-қатынасында, қоршаған ортадағы әлеуметтік мінез-құлқында белгілі бір қиындықтары немесе ауытқулары бар білім алушыларды анықтайды.

2. Мектепшілік есепке алу құқық бұзушылық жасауға бейім немесе мектеп деңгейінде құқық бұзушылық жасап анықталған білім алушыларды есепке алудың бастапқы кезеңін қамтиды. Бұл тәуекел тобындағы балалар болуы мүмкін.

3. Кәметке толмағандардың істері жөніндегі бөлімге есепке алу полициядағы құқық бұзушылықтар немесе қылмыстар базасында шағын аудан, қала деңгейінде құқық бұзушылықтар немесе қылмыстар жасаған білім алушылар контингентін көрсетеді.

Тәуекел тобы – өмірінің белгілі бір жағдайларына байланысты басқаларға қарағанда қоғам тарапынан жағымсыз сыртқы әсерлерге ұшырайтын балалардың ең аз қорғалатын топтарының бірі, яғни тәуекел тобындағы балалар — кейбір жағымсыз факторлардың әсерінен қиын жағдайға тап болған балалар, сондай-ақ басқаларға қарағанда қылмыстық теріс қылықтар жасауға бейім балалар санаты. Әдетте балалар өздерінің толық дамуының қалыпты жағдайларының болмауына байланысты тәуекелге ұшырайды. «Тәуекел тобындағы балалар» ұғымы балалардың келесі санаттарын білдіреді:

- айқын байқалатын клиникалық-патологиялық белгілері жоқ дамуында ақауы бар балалар;

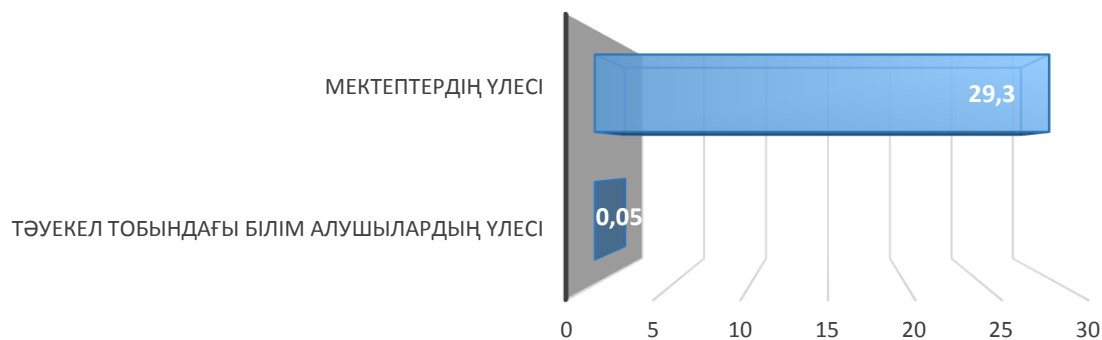
- әртүрлі жағдайларға байланысты ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар;
- тұрмысы нашар отбасы, бейәлеуметтік отбасылардан шыққан балалар;
- әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-психологиялық көмек пен қолдауға мұқтаж отбасылардан шыққан балалар;
- әлеуметтік және психологиялық-педагогикалық бейімсіздену бар балалар.

Балалардың «тәуекел тобына» түсу себептері әдетте келісідей танылады:

- ата-аналардың біреуінің немесе екеуінің де бейәлеуметтік мінез-құлқы (маскүнемдік, қайыр сұрау, ұрлық және т. б.);
- ата-аналардың біреуінің бас бостандығынан айыру мерзімін өтеуі; ата-аналардың бірін алкогольмен, психикалық аурудан емдеу; балаларға қатыгездік (ұрып-соғу, ауыр жарақат алу, аштық және т. б.);
- жас балаларды тамақсыз, сусыз жалғыз қалдыру;
- баспанасы жоқ, ата-анасының күнкөрісі төмен және тұрақты тұрғылықты жерінің жоқтығы;
- үйден қашу, құрдастарымен қақтығыстар және т. б.

Статистикалық деректерге сәйкес ағымдағы жылдың 3 тоқсанында қаланың 29 мектебінің 96 оқушысы тәуекел тобында тұр. Қаладағы білім алушылардың жалпы контингентімен салыстырғанда 0,05% аз үлесті құрайды, алайда бұл балалармен алдын алу жұмыстарын жүргізген жөн (2.1-сурет.).

2.1-сурет. Мектептердің үлесін анықтай отырып, тәуекел тобындағы білім алушылардың үлесі, %

Тәуекел тобында болу себептері әртүрлі, оның ішінде мінез-құлығы (аутодеструктивті мінез-құлық), медициналық көрсеткіштері, мектеп Жарғысының бұзылуы, жеке (диагностика нәтижелері бойынша), құқық бұзушылыққа (төбелес, ұрлық, темекі шегу) байланысты.

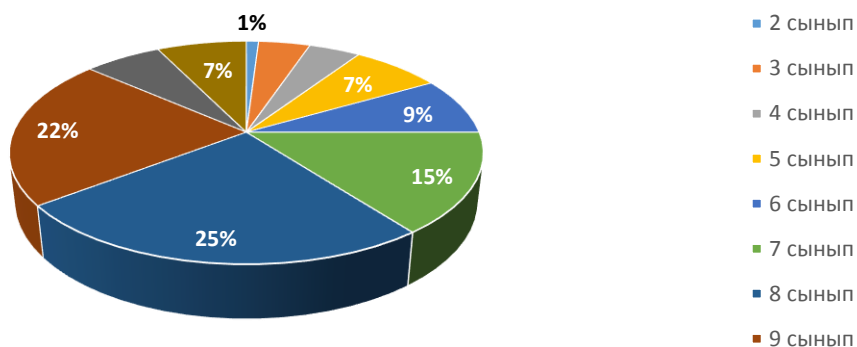
Сыныптар бөлінісінде тәуекел тобындағы білім алушылардың саны келесідей бөлінді (2.2-сурет.):

- 2 сынып – 1 бала (1%);
- 3 сынып – 4 (4,2%);
- 4 сынып – 4 (4,2%);
- 5 сынып – 7 (7,3%);
- 6 сынып – 8 (8,3%);
- 7 сынып – 14 (14,6%);
- 8 сынып – 24 (25%);
- 9 сынып – 21 (21,8%);

- 10 сынып – 6 (6,3%);

- 11 сынып – 7 (7,3%).

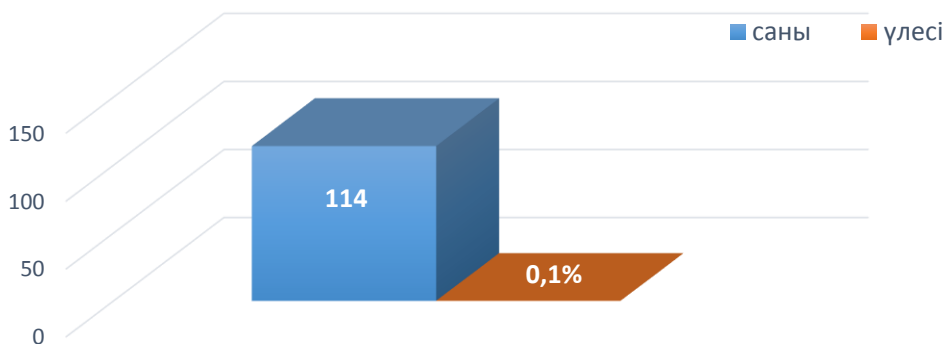
2.2-сурет. Сыныптар бөлінісінде тәуекел тобындағы білім алушылардың үлесі, %

Диаграммада көрсетілген тәуекел тобындағы білім алушылардың сыныптар бойынша үлесін көруге болады. 7-9 сынып білім алушылары ең жоғары пайызды құрғанын анықтады. Бұл жасөспірімнің жас және психологиялық ерекшеліктерін көрсетеді. Егер жасөспірім кезінде балалардың мінез-құлқына, қарым-қатынасына және тәртібіне әсер етуі мүмкін өзіндік ерекшеліктері болса, онда бастауыш мектеп жасында 2-4 сыныптарда түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет (сыныптағы әңгімелер, жеке сұхбаттар, асоциалды мінез-құлықты теріске шығаруға бағытталған тәрбие сағаттары). Медициналық көрсетілімдер бойынша тәуекел тобындағы білім алушылармен баланың психологиялық жағдайын жақсарту, оқуға деген ынтасын арттыру үшін психологиялық қызметті қосу қажет.

Мектепшілік бақылау есебінде (МІБЕ) статистикалық деректерге сәйкес 85 орта білім беру ұйымының ішінен 40 мектептен 114 білім алушы болса, бұл ретте 99 мемлекеттік мектеп білім алушыларының жалпы контингенті мектепалды сынып тәрбиеленушілерінсіз 200 452 білім алушыны құрайды. Осылайша, мектепшілік бақылау есебінде тұрған білім алушылардың үлесі 0,1% құрайды (2.3-сурет.).

2.3-сурет. Мектепшілік бақылау есебінде тұрған білім алушылар туралы мәліметтер, саны және үлесі %

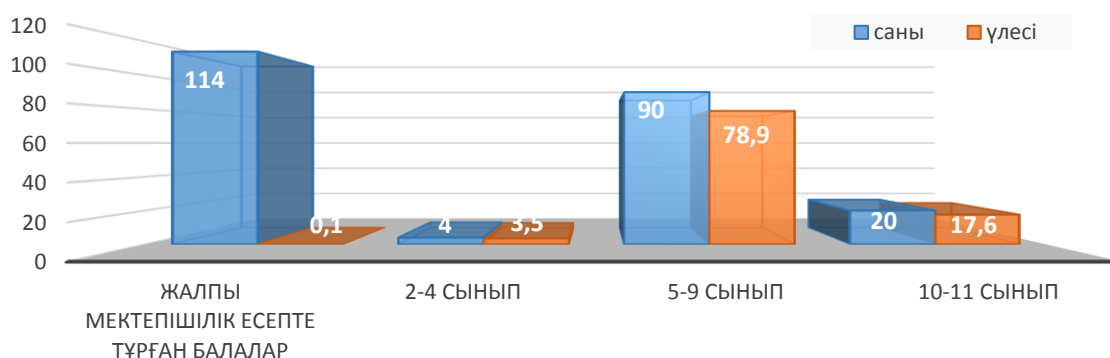
Бұл пайыз барлық мектептердің білім алушыларының жалпы контингентіне қатысты салыстырмалы түрде аз. Бірақ мектеп деңгейінде осындай білім алушылармен жеке жұмыс есепке алу фактілерін жою және

әртүрлі есепке алуға теріс көзқарасты қалыптастыру мақсатында тиімді құрылуы керек.

Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың жасын талдау кезінде білім берудің барлық деңгейлеріндегі білім алушылар мектепшілік бақылау есебінде тұратыны анықталды (2.4-сурет.):

- бастауыш білім деңгейі 2-4 сыныптар - 4 білім алушы;
- негізгі орта білім деңгейі 5-9 сыныптар - 90 білім алушы;
- жалпы орта білім деңгейі 10-11 сыныптар – 20 білім алушы.

2.4-сурет. Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылар туралы мәліметтер, саны және үлесі %

Бұл талдау барлық деңгейдегі білім алушылардың мектепшілік бақылау есепте тұратынын көрсетті. Дегенмен бастауыш білім беру деңгейіндегі білім алушылардың үлесі басқа деңгейлермен салыстырғанда аз.

Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушыларының ең көп үлесін 5-9 сыныптардың негізгі орта білім беру деңгейіндегі білім алушылар құрайды. Сыныптар бөлінісінде мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың саны мен үлесі анықталды (2.5-сурет.):

- 2 сынып – 2 (1,8%);
- 3 сынып – 1 (0,9%);
- 4 сынып – 1 (0,9%);
- 5 сынып – 4 (3,5%);
- 6 сынып – 5 (4,4%);
- 7 сынып – 28 (24,6%);
- 8 сынып – 29 (25,4%);
- 9 сынып – 24 (21%);
- 10 сынып – 10 (8,8%);
- 11 сынып – 10 (8,8%)

2.5-сурет. Сыныптар бөлінісінде мектепшілік бақылау есепте тұрған қала білім алушыларының үлесі, %

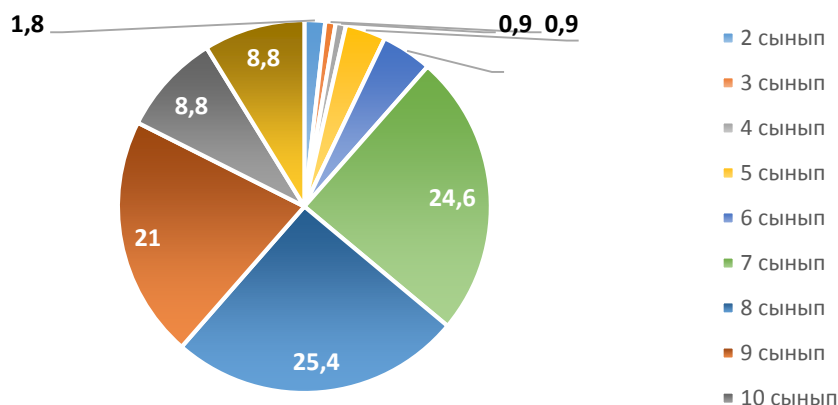

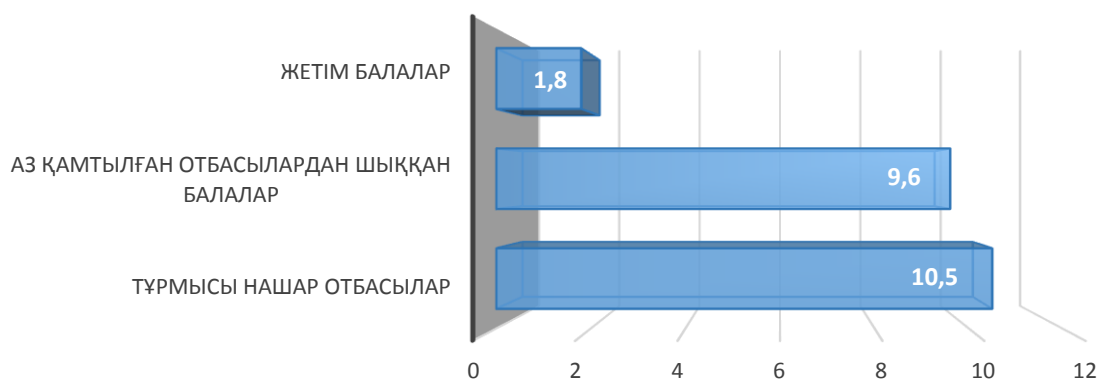
Диаграмма сыныптар бөлінісінде мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың ең жоғары және ең төмен үлесін айқындады:

- 2-4 сынып оқушыларының ең төмен үлесі;
- 7-9 сынып оқушыларының ең жоғары үлесі.

Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылар отбасыларының санаттарын қарастыра отырып, диагностикалық картада тұрмысы нашар отбасы, аз қамтылған отбасылардың санаттары, сондай-ақ жетім балалар санаты көрсетілгенін атап өткен жөн (2.6-сурет):

- тұрмысы нашар отбасылардан шыққан балалар – 12 (10,5%);
- аз қамтылған отбасылардан шыққан балалар – 11 (9,6%);
- жетім балалар – 2 (1,8%).

2.6-сурет. Отбасы санаттары мен балалар санаттары бөлінісінде мектепшілік бақылау есепте тұрған балалардың үлесі, %

Диаграммада диагностикалық картада көрсетілген санаттағы балалардың тек 21,9% құрайтынын анықтады. Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың 78,1%-ы жоғарыда аталған санаттарға жатпайды, демек олар берекелі отбасылар санатын құрайды.

Төменде көрсетілген мектепшілік бақылау есепте тіркелгендердің себептері анықталды:

- ✓ бейәлеуметтік мінез-құлқы;
- ✓ себепсіз сабақтан қалу;
- ✓ бұзақылық;

- ✓ темекі шегу;
- ✓ қаңғырушылық;
- ✓ тұрмысы нашар отбасылар;
- ✓ құқық бұзушылық: ұрлық, көлік ұрлау.

Сабақтан тыс уақытта қосымша білім берумен қамту мектепшілік бақылау есепте тұратын 69 білім алушыда анықталды және жұмыспен қамтудың мынадай түрлерін көрсетеді (2.7 сурет):

✓ спорт секциялары (53 білім алушы): волейбол, баскетбол, футбол, бокс, еркін күрес, велоспорт, таэквондо, жүзу, су добы, шахмат, каратэ, хоккей – 46,5%;

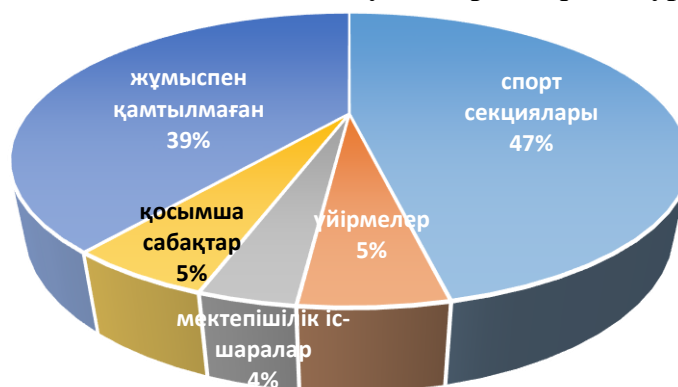
✓ үйірмелер (6 білім алушы): тіл, бейнелеу өнері, радио басқару, хореография, гитара – 5,3%;

✓ математика, ағылшын тілі бойынша қосымша сабақтар (6 білім алушы) – 5,3%;

✓ мектеп іс-шаралары, өзін-өзі басқару (4 білім алушы) - 3,5%;

✓ жұмыспен қамтылмаған - 45 білім алушы (39,4%).

1.7 сурет. Жұмыспен қамтылған білім алушылардың үлесі туралы мәліметтер, %

Сондықтан қосымша білім берудегі, мектептегі іс-шаралармен қамтылғандардың жалпы үлесі мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың жалпы санының 60,6%-ын құрады.

Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылар бойынша мектептің орналасқан жерін талдай отырып, осы есептің жай-күйін бойынша картаны көрсету қажет:

- Сарыарқа ауданы (15 мектеп);
- Байқоңыр ауданы (4 мектеп);
- Есіл ауданы (11 мектеп);
- Алматы ауданы (11 мектеп).

Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың ең көп саны Сарыарқа, Есіл, Алматы аудандарындағы мектептерден анықталды.

Білім алушылардың тұрғылықты жерін талдау келесі нәтижелерді анықтады:

- Сарыарқа ауданында тұратын білім алушылар – 18 адам;
- Байқоңыр ауданында тұратын білім алушылар – 22 адам;
- Алматы ауданында тұратын білім алушылар – 34 адам;

- Есіл ауданында тұратын білім алушылар – 40 адам.

Демек, бұл талдау мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың ең көп бөлігі Есіл және Алматы аудандарында тұратынын анықтады.

Осы нәтижелердің деректері мектептің орналасқан жері мен білім алушылардың тұратын жері жалпы алғанда бірдей екенін көрсетті.

Диагностикалық кестеде көріп отырғандай **білім алушылардың кәметке толмағандардың істері жөніндегі инспекцияның есебін** көрсетеді. Диагностикалық кестенің қорытындысы бойынша инспекция есебінде 2022 жылдың 3-тоқсанында қаланың 10 мектебінен 16 оқушы тұрғаны анықталды. Егер бұл санды қала бойынша білім алушылардың жалпы контингентімен салыстыратын болсақ, онда бұл білім алушылардың салыстырмалы түрде аз үлесі 0,008% құрайды. Бұл факт қазіргі уақытта да бар, сол себепті профилактикалық жұмыс қажет.

Кәметке толмағандардың істері жөніндегі инспекцияның есебіне тіркелу себептері:

- әкімшілік құқық бұзушылықтар;
- қоғамға қарсы мінез-құлық;
- себепсіз сабақты өткізіп жіберу;
- алкогольді тұтыну;
- қадағалаусыздық.

Кәметке толмағандардың істері жөніндегі инспекцияның есепте тұрған білім алушылардың жас ерекшеліктерін талдайтын болсақ, онда 2-сыныпта оқитын бір оқушыны қоспағанда, негізінен 7-11 сыныптың білім алушылары тұратыны белгілі болды. Бұл бала қараусыздық есебінде тұр. Білім алушыларды мектепшілік бақылау есебіне тіркеу кезінде мұндай себептер болды. Сондықтан қараусыздық пен бақылаусыздықтың алдын алуға тиісті көңіл бөлу қажет. Инспекция есебінің осы түрі бойынша білім алушылардың жалпы контингенті жасөспірім кәметке толмағандардан тұрады (2.8 сурет):

- 2 сынып – 1 бала (6,2%);
- 7 сынып – 3 (18,8%);
- 8 сынып – 3 (18,8%);
- 9 сынып – 3 (18,8%);
- 10 сынып – 2 (12,4%);
- 11 сынып – 4 (25%)

2.8-сурет. Сыныптар бөлінісінде бір есепте тұрған білім алушылардың үлесі,%

Диаграмма сыныптар бөлінісінде кәмелетке толмағандардың істері бөлімінде есепте тұрған білім алушылардың үлесін көруге болады. Ең төменгі көрсеткіш бойынша 2-сынып, ал ең жоғары көрсеткіш – 11 сынып. Әрбір сыныптағы білім алушылардың тіркелу себептеріне назар аудару қажет. Тіркелу себептерінің арасында тиімді профилактикалық жұмыстарды жүргізу арқылы ауыр зардаптарға дейін жеткізбей жоюға болатын себептер бар. Осындай жұмысты бастауыш білім беру деңгейінен бастап жүйелі түрде жүргізу қажет. Тек жүйелі жұмыс кезінде оң нәтижеге жетуге болады.

Білім беру ұйымдарында есепке алудың келесі түрі – тұрмысы нашар отбасыларды есепке алу. Мектептерде барлық санаттағы отбасылар, соның ішінде тұрмысы төмен отбасы санаттары да үнемі есепке алынады. 2022 жылдың 3 тоқсанына есепте 19 мектептен 26 тұрмысы нашар отбасы тұр. Мұндай отбасылардағы нашар тұрмыстың себептері әртүрлі:

- балаларды тәрбиелеуде, балалардың өмір сүру жағдай жасау бойынша ата-ана міндеттерін орындамау;
- алкогольді асыра пайдалану;
- есірткі құралдарын қолдану;
- балалардың панасыздығы;
- толық емес отбасы, анасының немесе әкесінің қамқорлығына;
- жетім бала, қамқоршылық рәсімделеді.

Көп жағдайда, бұл балалардың әлеуметтік мінез-құлқына, сабақтан себепсіз қалдыруға және нашар оқу үлгеріміне тұрмысы нашар ата-аналардың міндеттерін орындамауымен байланысты. Себебі тұрмысы жайсыз ата-аналардың көпшілігінің жұмыссыз, кейбіреулері қызмет көрсету саласында жұмыс істейді, анасының қамқорлығындағы толық емес отбасылар да материалдық қиындықтарға тап болуына байланысты болуы мүмкін, өйткені көп жағдайда аналар үй шаруасындағы әйелдер.

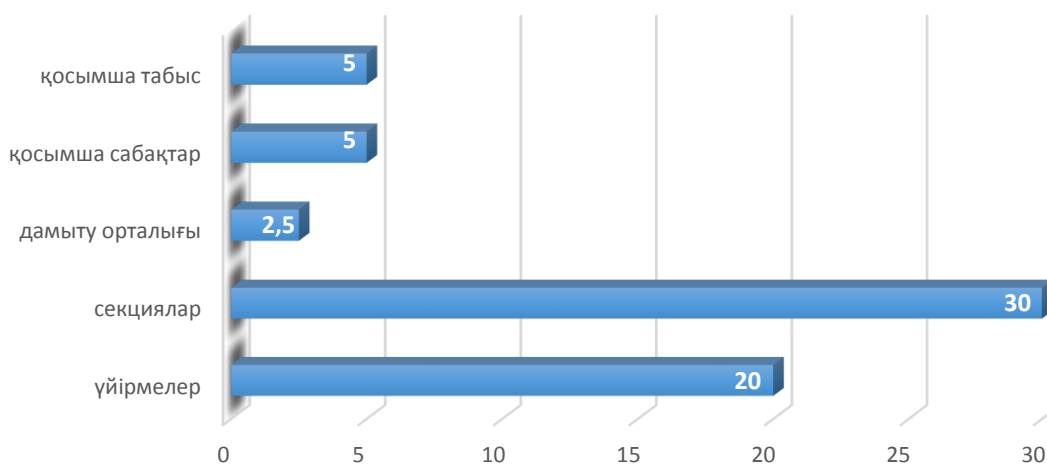
26 тұрмысы жайсыз отбасында барлығы 48 бала тәрбиеленіп тұрады, оның ішінде мектеп жасына дейінгі балалар – 3, мектеп жасындағы балалар – 40, ТЖКБ студенттері – 5. Сондықтан, тек жүйелі профилактикалық жұмыстар ғана тұрмысы нашар отбасыларды бұл жағдайдан алып шығуы мүмкін, өйткені мектеп жасына дейінгі және мектеп жасындағы балалар физикалық және психологиялық тұрғыдан әлсіз, моральдық, материалдық, психологиялық көмек пен қолдауды қажет етеді. Колледж студенттері қазірдің өзінде қалыптасқан

дүниетанымы мен психикасы бар жеке тұлғалар, бірақ мұндай жағдайда да колледждер отбасының мұндай санаттарын назардан тыс қалдырмауы керек.

Мектеп жасындағы балалардың сабақтан тыс қамтылуы келесідей көрініс берді (2.9-сурет):

- үйірмелермен қамтылуы – 8 білім алушы (20%);
- спорт секцияларымен қамтылуы – 12 (30%);
- дамыту орталығына баруы – 1 (2,5%);
- қосымша сабақтарға баруы – 2 (5%);
- жұмыспен қамтылуы – 2 (5%).

2.9-сурет. Жұмыспен қамтылған тұрмысы жайсыз отбасылардан шыққан мектеп жасындағы балалар үшін, %

Диаграммада жұмыспен қамтылған тұрмысы жайсыз отбасылардан шыққан білім алушылардың үлесі көрсетілген, онда мектеп жасындағы 40-тан асқан балалардың көпшілігі үйірмелер және секциялармен қамтылғаны көрінеді. Баса назар аударатын мәселе ол 2 баланың жұмыс істейтіндігі, бұл да баланың оқуға деген ынтаның жоқтығы, оқу үлгерімінің төмендігі және сабақты қалдырудың бір себебі.

Отбасы мен балалардың келесі санаты – өмірлік қиын жағдайға тап болған отбасылар мен балалар. Мұндай жағдайда болу себептері де әртүрлі, алайда 2022 жылдың 3 тоқсанындағы жағдай бойынша осы критерийге сәйкес 7 отбасының тек 2 отбасындағы ата-анасы жұмыс істейді, ал 5 отбасының ата-анасы жұмыссыз.

Өмірлік қиын жағдайға тап болған осындай отбасылардағы балалар саны – 18 бала, оның ішінде 3 бала мектеп жасына дейінгі және 15 бала мектеп жасындағы балалар. Егер балалардың сабақтан тыс уақытта қамтылуын қарастыратын болсақ, онда 15 баланың тек 6 ғана қамтылған: волейбол секциясымен – 2, қосымша сабақтармен – 4. Өмірлік қиын жағдайға тап болған отбасылардан шыққан мектеп жасындағы балалардың 40% сабақтан тыс қамтылды.

Осындай санаттағы отбасылардың әлеуметтік педагог, педагог-психолог, сынып жетекшілерінің жұмысын жолға қою, сондай-ақ шағын ауданның барлық әлеуметтік қызметтерінің жұмысын ұйымдастыру қажет.

2022 жылғы 4 тоқсан басындағы жағдай бойынша құқық бұзушылық жасаған білім алушылар туралы мынадай мәліметтер берілді. Жекелеген білім алушылар есептің қандай да бір түрінен шығарылған соң, 2022 жылдың 3-тоқсанымен салыстырғандағы дерек өзгерді.

2022 жылдың 4-тоқсанының басындағы дерекке сәйкес 97 білім алушы әртүрлі есеп түрлерінде тұрады, оның ішінде (2.10-сурет):

* мектепшілік есепте 82 білім алушы тұр;

* кәмелетке толмағандар істері жөніндегі бөлім есебінде 16 білім алушы тұр.

2.10-сурет. Есепте тұрған білім алушылардың саны мен үлесі

Ағымдағы жылдың 3-тоқсанымен салыстырғанда мектепшілік бақылау есебіндегі 114 білім алушының 82 қалды, яғни 32 бала мектепшілік бақылау есебінен шығарылды (28%). Мектепшілік бақылау есебіндегі себептер мен санаттарға сәйкес мектепшілік бақылау есебінің жай-күйі білінеді. Мектепшілік бақылау есепте тұрған 82 білім алушы, оның ішінде 57 ер бала. Тұрмыс деңгейлері қалыпты отбасының санаты бойынша есепте 46 білім алушы (56%) тұрады. Мектепшілік бақылау есепте тұрғандардың себептері (2.11-сурет):

- сабақтан қашу – 10 адам;
- қылмыс жасау – 1;
- құқық бұзушылық жасау – 33;
- алкогольді тұтыну – 1;
- психоактивті заттарды қолдану – 1;
- басқа себептер – 36.

2.11-сурет. Мектепшілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың саны мен үлесі

Мектепішілік бақылау есепте тұратын білім алушылардың ең көп үлесін құқық бұзушылық жасаған балалар санаты (40%) және басқа да себептер бойынша (43,9%) құрайды. Ең аз үлес қылмыс жасау, алкоголь мен психоактивті заттарды тұтыну 1,2% құрайды.

Мектепішілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың сабақтан тыс уақытта спорт секцияларымен және демалыс орталықтарымен қамтылуы 100% құрады (2.12-сурет):

- демалыс орталықтарына бару: 22 білім алушы;
- мектепте спорт секцияларымен қатысу: 38 бала;
- мектептен тыс ұйымдарда спорт секцияларына қатысу: 20 бала

2.12-сурет. 2022 жылдың 4 тоқсанның басында мектепішілік бақылау есепте тұрған білім алушылардың сабақтан тыс уақытта қамту үлесі, %

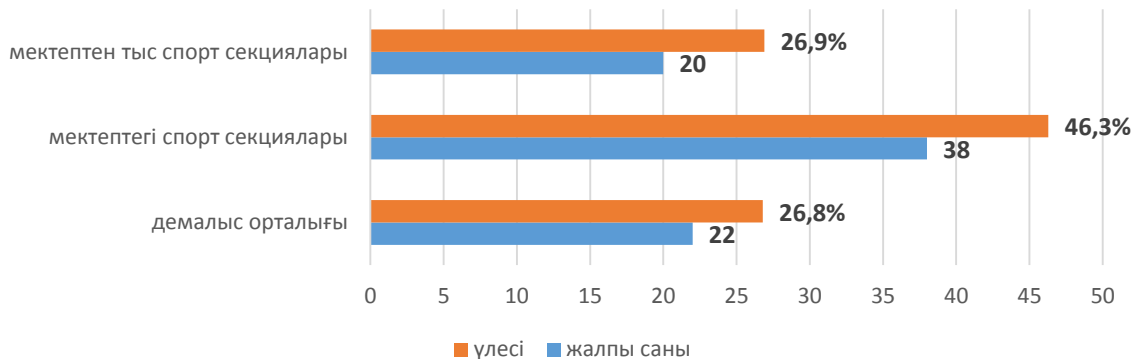

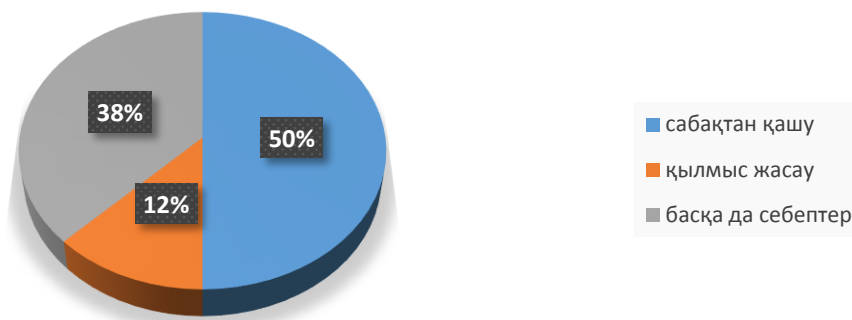
Диаграмма көрсеткендей, сабақтан тыс уақытта қосымша білім берумен, яғни үйірмелер мен секциялармен қамтылған адам саны 80, бұл 97,6% үлесін көрсетеді. Бұл мектепішілік бақылау есепте тұрған білім алушыларды қосымша біліммен қамтудың жақсы көрсеткіші.

4 тоқсанның басында кәмелетке толғандардың істері жөніндегі есептің жай-күйін талдау мынадай мәліметтерді көрсетті: есептегі барлығы 16 оқушы, оның ішінде 7 ұл (43,8%), яғни қыздардың үлесі 56,2% құрайды, бұл есептегі қыздар ұлдарға қарағанда көбірек екенін көрсетеді. Кәмелетке толғандардың істері жөніндегі есепте тұрған 16 оқушының 4 (25%) тұрмысы деңгейі жоғары отбасыларда тұрады, сондықтан отбасындағы нашар жағдайы деген негізгі себеп жойылады, бұл есептің басқа себептерін көрсетеді. Мектепішілік бақылау есепте не себепті тұрғаны келесідей көрініс береді (2.13-сурет):

- сабақтан қашу – 8 адам;

- қылмыс жасау – 0;
- құқық бұзушылық жасау – 2;
- алкогольді тұтыну – 0;
- заттарды қолдану – 0;
- басқа себептер – 6.

2.13-сурет. Есептегі кәмелетке толмаған балалардың себептер бөлінісіндегі үлесі, %

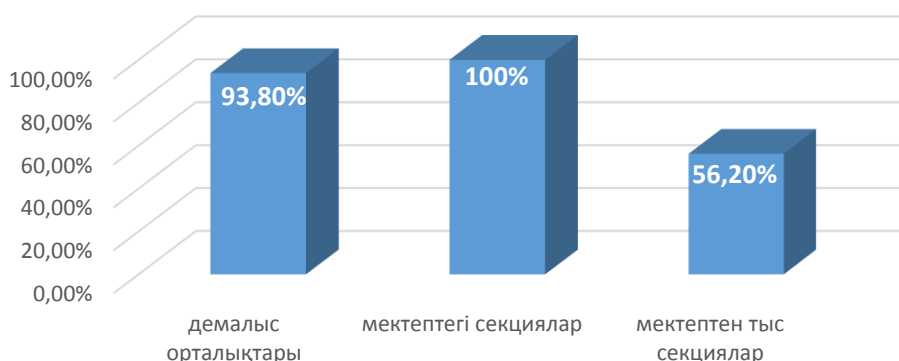
Диаграммада жекелеген себептер бойынша есептің пайыздық үлестері көрсетілген, олардың ішінде сабақтан қашу себебінен есепте тұрған білім алушылардың саны көп. Басқа себептер білім беру ұйымдарымен анықталмаған және олардың үлесі 38% құрайды. Ең төменгі пайыз көрсетілген осы уақыт ішінде жасалған құқық бұзушылықтардың себептерін құрайды.

Егер сабақтан тыс уақыттағы қамту туралы айтатын болсақ, онда 100% қамтуды атап өткен жөн:

- демалыс орталықтарына: 15 білім алушы;
- мектепте спорт секцияларына қатысу: 16 бала;
- мектептен тыс ұйымдарда спорт секцияларға қатысу: 9 бала

Қосымша біліммен қамту үлесі 2.14 суреттегі диаграммада көрсетілген

2.14 сурет. Кәмелетке толмағандар істері бөлімінде есепте тұрған білім алушыларды қосымша біліммен қамту үлесі, %

Есепке алынатын білім алушылар мектеп қабырғасында да, мектептен тыс жерлерде де үйірмелер мен секциялармен қамтылғанын атап өтуге болады.

Жоғарыда келтірілген талдау негізінде келесі **қорытынды** жасалды:

1. орта білім беру ұйымдарында есепке алудың әртүрлі түрлерінде білім алушылардың болу үрдісі байқалады;

2. қосымша біліммен қамтудың оң статистикасы;
3. есепке алудың бірдей себептері;
4. отбасындағы қолайсыздық есепке алудың негізгі себебі бола бермейді;
5. мектеп қабырғасында білім алушыларды мектепшілік есептен шығаруға арналған профилактикалық жұмыстар жүргізілуде;
6. отбасылардың жекелеген санаттарын: тұрмысы нашар отбасыларды, өмірлік қиын жағдайдағы отбасыларды анықтау бойынша жұмыс жүргізілуде;
7. мектептерде тәуекел тобындағы балаларды анықтау бойынша жұмыс жолға қойылған, бұл құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу болып табылады.

3. БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҰСЫНЫМДАР

Мектепте профилактикалық жұмыс жүйесін ұйымдастыру білім беру саласындағы нормативтік-құқықтық қамтамасыз етумен реттеледі. Барлық негізгі заңнамалық актілер мен құжаттар «Кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі негізгі нормативтік құқықтық актілер» деген 1-бөлімде көрсетілген. Құқық бұзушылықтардың алдын алуды қоса алғанда, қандай да бір қызметті жүргізу үшін міндетті болып табылатын жекелеген құжаттардың тізбесі «Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі №130 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Оқу-ағарту министрлігінің 2022 жылғы 27 тамыздағы № 382 бұйрығында тіркелген «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары педагогтерінің жүргізуі және олардың нысандары».

Бұл құжатта сынып жетекшілеріне, директорлардың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларына, әлеуметтік педагогтерге, профилактикалық жұмыс жүйесіне енгізілген педагог-психологтарға арналған жеке құжаттардың нысандары бекітілген. Сынып жетекшісі, тәрбие ісі жөніндегі орынбасары, оған міндетті түрде профилактикалық жұмыс кіреді, тіпті егер осы сыныптың білім алушылары есепке алудың кез келген түрінен тұрмаса да (3.1-кесте). Бұл құжатта сынып жетекшілеріне, директорлардың тәрбие және жұмыс жүйесіне енгізілген педагог-психологтарға арналған жеке құжаттардың нысандары бекітілген. Сынып жетекшісі сыныптағы тәрбие жұмысы жөніндегі жоспарға осы сыныптың білім алушылары есепке алудың кез келген түрінен есепте тұрмаса да, кәметке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жұмыстарды міндетті түрде кіргізеді (3.1-кесте).

3.1 кесте. Сынып жетекшісінің жұмыс жоспары

№	Іс-шаралар	Орындалу мерзімі	Аяқтау нысандары
1	Орта білім беру ұйымының оқу-тәрбие жұмысының жоспары негізінде сыныптың тәрбие жұмысының жоспарын жасау (тәрбие жұмысының жоспарының нысанын сынып жетекшілерінің мектеп әдістемелік бірлестігі айқындайды)	Оқу жылы басталғанға дейін	Жоспар (қағаз немесе электрондық форматта)
2	Білім беру ұйымының басшысы бекіткен нысан бойынша сыныптың әлеуметтік паспортын жасау	Қыркүйек	Әлеуметтік паспорт (қағаз немесе электрондық форматта)
3	Сынып оқушыларына педагогикалық, социологиялық, психологиялық, физикалық зерттеулер жүргізу	Оқу жылы ішінде қажеттілігіне қарай	Аналитикалық материалдар (қағаз немесе электрондық форматта)

4	Ата-аналармен немесе баланың басқа заңды өкілдерімен жұмыс	Оқу жылы ішінде қажеттілігіне қарай	Протоколы родительских собраний (в бумажном или электронном формате)
5	Балалармен тәрбие іс-шараларын өткізу	Оқу жылы ішінде қажеттілігіне қарай	Материалы мероприятий (в бумажном или электронном формате)
6	Әдістемелік жұмыс жүргізу	Оқу жылы ішінде қажеттілігіне қарай	Материалы по методической работе (в бумажном или электронном формате)
7	Тәрбие жұмысын талдау	Оқу жылы ішінде қажеттілігіне қарай	Анализ (в бумажном или электронном формате)
8	Сынып журналын жүргізу	Үнемі	Классный журнал (в бумажном или электронном формате)

Жоғарыда көрсетілген сынып жетекшісінің жұмыс жоспарына сәйкес 1-5-тармақтар құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша бағыттар мен іс-шараларды қамтуы мүмкін.

Жалпы, мектептің тәрбие жұмысы жүйесі профилактикалық жұмысты көрсететін және қамтитын жекелеген бағыттардан жұмыс істейді (3.2-кесте).

3.2-кесте. Тәрбие жұмысының бағыттары бойынша іс-шаралар жоспары

№	Іс-шараның атауы	Аяқтау нысаны	Жауапты орындаушылар	Орындау мерзімі
I. Тәрбие беруді нормативтік құқықтық қамтамасыз ету				
II. Ғылыми-әдістемелік және ақпараттық қамтамасыз ету				
III. Іске асыру тетіктері: тәрбиенің басым бағыттары бойынша іс-шаралар				
1. Бағыты: Қазақстандық патриотизм мен азаматтыққа тәрбиелеу, құқықтық тәрбие				
Максаты: Балалар мен жастардың патриоттық санасы мен өзін-өзі тануын қалыптастыру, Қазақстан Республикасының Конституциясына, мемлекеттік рәміздерге құрметпен қарауға тәрбиелеу, құқықтық мәдениетті, өз құқықтары мен міндеттеріне саналы көзқарасты қалыптастыру.				
2. Бағыты: Рухани-адамгершілік тәрбие				
Максаты: Адамның рухани-адамгершілік және этикалық қағидаттарын, оның адамгершілік қасиеттерін және жалпыадамзаттық құндылықтарға, қазақстандық қоғам өмірінің нормалары мен дәстүрлеріне, рухани-адамгершілік тәрбиеге сәйкес				

келетін көзқарастарын жаңғырту туралы «Рухани жаңғыру» құндылық негіздерін терең түсінуді қалыптастыру.				
3. Бағыты: Ұлттық тәрбие Мақсаты: Тұлғаның жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға бағдарлануы, мемлекеттік тілді, Қазақстан халқының мәдениетін құрметтеу.				
4. Бағыты: Отбасылық тәрбие Мақсаты: Неке құндылықтарын қалыптастыру және отбасы мүшелеріне құрмет көрсету; отбасына табыну; толыққанды отбасын құру үшін денсаулықтың құндылығын түсіну; туыстары мен жақындарына деген адалдықты дамыту; отбасылық дәстүрлерді қалыптастыру; жәдігерлер мен әдет-ғұрыптарға, аналықтың қасиеттілігіне, сезімнің құндылығына-махаббат, адалдық, достық; ата-аналарға немесе баланың басқа да заңды өкілдеріне білім беру, олардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін және балаларды тәрбиелеу үшін жауапкершілігін арттыру.				
5. Бағыты: Еңбек, экономикалық және экологиялық тәрбие Мақсаты: Кәсіби өзін-өзі анықтауға саналы қатынасты қалыптастыру, жеке тұлғаның экономикалық ойлауы мен экологиялық мәдениетін дамыту, табиғатты ерекше құндылық ретінде сүйю; Отанға деген туған табиғатқа деген сүйіспеншілік.				
6. Бағыты: Зияткерлік тәрбие, ақпараттық мәдениетті тәрбиелеу Мақсаты: Әр адамның интеллектуалдық мүмкіндіктерін, көшбасшылық қасиеттері мен дарындылығын, сондай-ақ ақпараттық мәдениетті, оның ішінде балалардың кибермәдениеті мен кибергигиенасын дамытуды қамтамасыз ететін мотивациялық кеңістікті қалыптастыру.				
7. Бағыты: Көпмәдениетті және көркем-эстетикалық тәрбие Мақсаты: Мінез-құлықтың жалпы мәдени дағдыларын қалыптастыру, тұлғаның өнердегі және шындықтағы эстетикалық объектілерді қабылдауға, игеруге, бағалауға дайындығын дамыту, білім беру ұйымдарында көпмәдениетті орта құру, оның ішінде «Ұшқыр ой» алаңы «Білім алушылардың пікірсайыс қозғалысы» жалпыұлттық мәдени-білім беру жобасын іске асыру арқылы эстетикалық сананы, эстетикалық талғам мен сезімді, көркемдік-эстетикалық халықтардың ұлттық мәдениеттерінің құндылықтарына бейімділікті қалыптастыру.				
8. Бағыты: Дене тәрбиесі, салауатты өмір салты Мақсаты: Салауатты өмір салтының, дене шынықтыру мен спорттың құндылығын, дене шынықтыруды, өз денсаулығына жауапкершілікпен қараудың құндылығын қалыптастыру.				
Басқа бағыттар				

Білім алушылардың барлық санаттарын қамту керек болғандықтан, бұл жоспардың әрбір бөлімі құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша іс-шараларды оның бағытына қарамастан қамту мүмкіндігін ескерген жөн.

Мектептің жеке қызметтері өз жұмысын нормативтік қолдауға сәйкес құрады, мысалы, әлеуметтік-психологиялық қызметке әлеуметтік педагог пен педагог-психологтың жұмысы кіреді.

Аталған штаттық бірліктерге бекітілген мектептің жауапты қызметкерлерінің нормативтік құжатта бекітілген белгілі бір функционалдық міндеттері бар (3.3, 3.4-кестелер).

3.3-кесте. Әлеуметтік педагогтің оқу жылына арналған жоспары

№ р/с	Іс-шаралар	Орындау мерзімі	Жауапты	Есеп нысандары
I. Сыныптарға, мектептерге әлеуметтік паспорттау жүргізу				
II. Балалар құқықтарын қорғау бойынша жұмыс				
III. Әр түрлі тіркеу нысандары бойынша оқушылармен жеке профилактикалық жұмыс				
IV. Педагогикалық ұжыммен өзара іс-қимыл бойынша жұмыс және сыртқы ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау (кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі бөлім, кәмелетке толмағандар істері жөніндегі комиссия, қорғаншылық және қамқоршылық органдары)				
V. Білім алушылардың ата-аналарымен (отбасыларымен) немесе басқа да заңды өкілдерімен профилактикалық жұмыс				
VI. Диагностикалық-аналитикалық қызмет				

3.4-кесте. Мектептің әлеуметтік төлқұжаты

№ р/с	Әлеуметтік категориялар	саны	%
	Барлық оқушылар		
	Отбасы түрі бойынша:		
1	Толық отбасылар		
2	Толық емес отбасылар		
3	Анасы жоқ		
4	Әкесі жоқ		
5	Көпбалалы отбасы		
6	Аз қамтылған отбасы		
7	Жетімдер, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар		
8	Мүгедек балалар, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар		

9	Азаматтығы жоқ оқушылар		
10	Білім алушылар - басқа мемлекеттің азаматтары		
11	Кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі бөлімде есепте тұр		
12	Мектепшілік бақылау есебінде тұр		
	Білім алушының ата-анасының немесе басқа заңды өкілдерінің білімі		
1	Жоғары, жоғары оқу орнынан кейінгі		
2	Техникалық және кәсіби		
3	Орта		

Мектептің әлеуметтік паспортын жинақтау үшін білім алушылар туралы мәліметтердің белгілі бір нысаны бекітілді (3.5-кесте).

3.5 кесте. Мектеп білім алушылары туралы мәліметтер

№	Баланың тегі, аты жөні (баласы бар болса)	Туған күні	Ұлты	Ата-анасының тегі, аты-жөні (ата-анасы бар болса)	Білімі	Жұмыс орны	Мекенжайы, телефоны	Әлеуметтік мәртебе	Отбасы құрамы (саны)
1									

Әлеуметтік-психологиялық қызметтің жұмыс жүйесінде психологтың рөлі білім алушыларға, оның ішінде есепке алынушыларға психологиялық көмек көрсету үшін, сондай-ақ отбасылардың әртүрлі санаттарымен жұмыс істеу үшін үлкен рөл атқарады (3.6-кесте).

3.6-кесте. Педагог-психологтың оқу жылына арналған жұмыс

Мақсаты:

Міндеті:

№р/с	Іс-шаралар	Жұмыс түрі	Жұмыс тобы	Орындау мерзімі	Ескертпелер	Есеп беру нысаны
I. Диагностика						
II. Түзету-дамыту жұмысы						
III. Психологиялық ағарту және алдын алу						
IV. Кеңес беру						
V. Әдістемелік-ұйымдастыру жұмыс						
VI. Психологиялық қызметтің бір жылдағы қызметі туралы талдамалық есебі						

Құқық бұзушылықтың алдын алу 1-5-бөлімдерде көрсетіледі. Бұдан басқа жүргізілген жұмыс бойынша журналдарда есепке алу жүргізіледі (3.7, 3.8-кесте)

3.7-кесте. Психологиялық қызметтің топтық және жеке жұмысын есепке алу журналы

№	Білім алушының тегі, аты-жөні (бар болса)	Сабақ күндері				Жұмыс динамикасы	Сабақтың тақырыбы

«Жұмыс динамикасы» бағанында түзету жұмыстары аяқталғаннан кейін немесе жыл қорытындысы бойынша білім алушының дамуындағы ілгерілеуді көрсететін (+, -, =) белгілер көрсетіледі.

Журналға білім беру процесінің барлық қатысушыларымен барлық жұмыс түрлері енгізіледі.

3.8-кесте. Педагог-психологтың консультацияларын есепке алу журналы

Күні	Кеңес беруші			Өтініш беру себебі	Мәселе	Кеңес беру нәтижесі	Кеңесші
	Жасы (сынып)	Жынысы	Аты				
1	2	3	4	5	6	7	8

«Кеңес беру нәтижесі» бағанында жұмыс процесі мен нәтижесі қысқаша сипатталады.

Жоғарыда аталған мектеп құжаттамасының нысандарын орта білім беру ұйымдарында мектепті басқару құрылымдарының педагогтері міндетті түрде жүргізеді. Жалпы мектепшілік бақылау мектептің барлық бағыттар бойынша қызметін үйлестіреді және бақылайды (3.9-кесте).

3.9-кесте. Мектепшілік бақылау жоспары

№ р/с	Бақылау тақырыбы	Бақылау мақсаты	Бақылау объектісі	Бақылау түрі	Әдістеме	Орындау мерзімі	Жауапты	Тарату	Басқару шешімі	Бақылау
I. Нормативтік құжаттардың орындалуын бақылау										
II. Талаптарға сәйкес мектеп құжаттамасының жүргізілуін бақылау										
III. Оқу процесінің сапасын бақылау										
IV. Білімдегі олқылықтардың орнын толтыру бойынша жұмысты және үлгерімі төмен адамдармен жұмысты бақылау										

V. Оқу-зерттеу қызметі							
VI. Мұғалімнің шеберлік деңгейі мен әдістемелік дайындығының жай-күйін бақылау							
VII. Тәрбие процесінің сапасын, іс-шараларды өткізуді бақылау							
VIII. Материалдық-техникалық базаның нығаюын бақылау							

Құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі жұмыс жүйесінде профилактикалық шараларды да, нұсқау-ұйымдастырушылық шараларды да көрсететін жекелеген құрылымдық бөлімшелер бар: құқық бұзушылықтың алдын алу кеңесі.

Алдын алу кеңесінің мақсаты білім алушылар арасында әлеуметтік қауіпті құбылыстардың (қадағалаусыз қалу, құқық бұзушылықтар, қоғамға жат әрекеттер) профилактикасын жүргізуді жоспарлау, ұйымдастыру және бақылауды жүзеге асыру болып табылатын алқалы орган.

Құқық бұзушылықтың алдын алу кеңесінің жұмысын ұйымдастыру үшін «Алдын алу кеңесі туралы» ереже әзірленеді, онда мүшелердің мақсаттары, міндеттері, құрамы, мүшенің міндеттері, ұйымдастыру және алдын алу жұмыстары нақты жазылады. Ережені білім беру ұйымының басшысы бекітеді (Ереженің үлгісі).

Алдын алу жұмыстарын жүргізу қажет білім алушыларды анықтау үшін мектепте «Білім алушыларды мектепішілік есепке қою және мектепішілік есептен шығару туралы» ереже әзірленеді, ол білім беру ұйымы басшысының бұйрығымен бекітіледі (ереже үлгісі).

Әрбір қызмет түріне білім беру ұйымы қызметінің номенклатурасына кіретін құжаттардың жеке тізбесімен сүйемелденеді. Білім беру ұйымы құжаттаманың құрылымын мектептің педагогикалық кеңесінде қарайды және бекітеді.

Құқық бұзушылықтардың алдын алу, сондай-ақ білім алушылардың отбасыларында тәрбиелеу үшін қолайлы жағдайлар жасау мақсатында білім беру ұйымдарында құқықтық жалпыға бірдей оқыту бойынша жұмыс жүргізіледі. Мұндай жұмыстың күтілетін нәтижесі, ең алдымен, білім алушылардың, олардың ата-аналарының, мұғалімдерінің жалпы құқықтық мәдениетін арттыру болып табылады.

Білім беру ұйымының құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі қызметі нормативтік құқықтық қамтамасыз етуге негізделеді, бірқатар нормативтік құжаттар 1-бөлімде көрсетілген.

Білім беру ұйымдарында кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі кеңестің қызметін нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету.

**«Қазақстан Республикасындағы Бала құқықтары туралы»
Қазақстан Республикасының Заңы**

19-бап. Баланың демалуға және бос уақытын пайдалануға құқығы

1. Мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес балалардың сауықтыру, спорт, шығармашылық және бос уақытын пайдаланатын өзге де ұйымдарын, лагерьлер мен санаторийлерді құрады және оларды қолдап отырады.

35-бап. Бала және дін

2. Кәмелеттік жасқа толмаған балаларға қатысты діни жоралар ата-анасының немесе олардың орнындағы адамдардың келісімімен жасалады. Балаларды дінге тарту жөніндегі мәжбүрлеу шараларына жол берілмейді.

36-бап. Баланы әлеуметтік ортаның теріс ықпалынан қорғау

3. Қылмыстық құқық бұзушылықтың, зорлық-зомбылықтың немесе өзге де заңсыз әрекеттің салдарынан тән немесе жан жарақатын алған балаға денсаулығын қалпына келтіру және әлеуметтік бейімделу үшін қажетті көмек көрсетілуге тиіс.

4. Баланың заңды өкілдерінің ертіп жүруінсіз түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) ойын-сауық мекемелерінде болуына, сол сияқты онда жіберілуіне тыйым салынады.

5. Заңды өкілдері еріп жүрмеген баланың тұрғын жайынан тыс жерлерде сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін болуына тыйым салынады.

37 бап. Баланы алкогольді өнімдер мен темекі бұйымдарының зиянды әсерінен қорғау

2. Балаға алкоголь өнімін, темекіні және темекі бұйымдарын сатуға тыйым салынады.

3. Алкогольді өнімдер мен темекі бұйымдарын өндіруде немесе сатуда бала еңбегін пайдалануға тыйым салынады.

4. Балалар тауарларын сататын сауда ұйымдарында және мәдениет мекемелерінде, сондай-ақ балаларға арналған іс-шараларды жүргізу кезінде шылым шегуге, темекі бұйымдарын сатуға тыйым салынады.

5. Денсаулық сақтау, білім беру ұйымдарының, дене шынықтыру-сауықтыру, спорттық және спорттық-техникалық құрылыстардың, мәдени-демалыс ұйымдарының ғимараттарында және аумақтарында алкоголь өнімін сақтауға және өткізуге тыйым салынады.

«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы

19-1 бап. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қадағалаусыз және панасыз қалудың жеке профилактикасы шаралары.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қадағалаусыз және панасыз қалудың жеке профилактикасы шаралары олардың тарапынан жаңа құқық бұзушылық жасаудың алдын алу, сондай-ақ оларды жасауға итермелейтін себептер мен жағдайларды жою мақсатында кәмелетке

толмағандардың құқықтық санасына және мінез-құлқына мақсатты түрде жүйелі әсер ету үшін қолданылады.

2. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың, қадағалаусыз және панасыз қалудың жеке профилактикасы шаралары:

- 1) профилактикалық әңгімелесу;
- 2) құқық бұзушылық жасауға итермелейтін себептер мен жағдайларды жою туралы ұсыныс;
- 3) профилактикалық есепке алу және бақылау;
- 4) арнаулы білім беру ұйымдарына және ерекше режимде ұстайтын білім беру ұйымдарына жіберу;
- 5) тәрбиелік ықпал ету шаралары;
- 6) қорғау нұсқамасы;
- 7) әкімшілік жаза қолдану;
- 8) сот үкімі бойынша қабылданатын шаралар;

«Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» ҚР кодексі

442 бап. Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта ойын-сауық орындарында немесе заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз тұрғын үйден тыс жерде болуы:

2. Кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) ойын-сауық орындарында болуына заңды өкілдеріне үш айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салынады.

3. Сағат 23.00-ден таңертеңгі 6.00-ге дейін кәмелетке толмағандарға заңды өкілдерінің ертіп жүруінсіз көшеде болуына тыйым салынады.

132 бап. Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта ойын-сауық орындарында жол берілмейді.

1. Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта (сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін) заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз ойын-сауық орындарында жол берілмейді жеке тұлғаларға – отыз, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне немесе коммерциялық емес ұйымдарға – қырық бес, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – алпыс, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне – жүз мөлшерінде айыппұл есептік көрсеткіштер салынады.

Білім беру ұйымдары «Ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандар істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларының қызметін ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы №1098 бұйрығы негізінде ішкі істер органдарының кәмелетке толмағандар істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторларымен 2022 жылғы 18 тамыздағы жағдай бойынша енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен бірлескен қызмет жүргізеді.

Құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі кеңестің қызметін ұйымдастыру

Қажетті құжаттаманың тізбесі:

1. Алдын алу кеңесі туралы ереже.
2. Алдын алу кеңесін құру туралы бұйрық.

3. Құқық бұзушылықтың алдын алу Кеңесінің оқу жылына арналған жұмыс жоспары.

4. Мектепішілік есепте тұрған оқушылардың тізімі.

5. Алдын алу кеңесінің хаттамалары.

6. Есепте тұрған оқушылардың сипаттамалары.

7. Алдын алу Кеңесінің қызметін талдау (жылдық).

8. Қылмыс пен құқық бұзушылықтың жай-күйін мониторингілеу және талдау, кәмелетке толмағандар арасында қылмыс жасауға және қадағалаусыз қалуға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау жүйесі.

Үлгі

Директор жанындағы педагогикалық
кеңесте қаралады
202_ жылғы " __ " _____ № ____
хаттама

Мектеп директоры бекітеді

Құқық бұзушылықтың алдын алу Кеңесі туралы ереже

1. Жалпы Ереже

1.1. Алдын алу кеңесі – мақсаты әлеуметтік қауіпті құбылыстардың (қадағалаусыз қалу, құқық бұзушылықтар, қоғамға жат әрекеттер) алдын алуды жүргізуді жоспарлау, ұйымдастыру және бақылауды жүзеге асыру болып табылатын алқалы орган.

1.2. Алдын алу кеңесі өз қызметін Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес жүзеге асырады.

1.3. Алдын алу Кеңесі қызметінің негізгі міндеттері:

- кәмелетке толмағандардың қадағалаусыз қалуына, олардың қылмыстар, құқық бұзушылықтар, қоғамға жат әрекеттер жасауына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою;

- кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету;

- қоғамға қауіпті жағдайдағы кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-педагогикалық оңалту;

- кәмелетке толмағандарды қылмыстық немесе қоғамға қарсы іс-әрекетке тарту жағдайларын анықтау және жолын кесу.

- кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу.

1.4. Алдын алу кеңесі кәмелетке толмағандардың мынадай санаттарына қатысты жеке профилактикалық іс-шаралар жүйесін ұйымдастырады және жүргізеді:

- қараусыз қалған кәмелетке толмағандар,

- қаңғыбастыққа бейім кәмелетке толмағандар;

- психоактивті заттарды қолданатын кәмелетке толмағандар;

- қоғамға жат әрекеттер, құқық бұзушылықтар, қылмыстар жасағаны үшін ішкі істер органдарында есепте тұрған кәмелетке толмағандар,
- мектеп Жарғысын бұзу.

1.5. Алдын алу кеңесі кәмелетке толмағандардың жоғарыда аталған санаттарын тәрбиелеу, оқыту немесе күтіп-бағу жөніндегі өз міндеттерін орындамағаны, кәмелетке толмағанның мінез-құлқына теріс әсер еткені немесе оған қатыгездік көрсеткені үшін ата-аналары мен оларды алмастыратын адамдарға қатысты жеке профилактикалық жұмысты ұйымдастырады және жүргізеді.

2. Алдын алу кеңесінің құрылымы және жұмысын ұйымдастыру

2.1. Мектептің алдын алу кеңесінің құрамы:

- а) профилактика кеңесінің төрағасы – мектеп директоры;
- б) алдын алу Кеңесінің хатшысы;
- в) алдын алу Кеңесінің мүшелері: әкімшілік мүшелері, мұғалімдер, ата-аналар, жоғары сынып оқушылары.

2.2. Профилактика кеңесінің жұмысына ИБ қызметкерлері, медицина қызметкерлері, жергілікті әкімшіліктің өкілдері (шақырылғандар ретінде) қатыса алады.

2.3. Алдын алу Кеңесінің отырысы кемінде төрттен бір рет (мектеп әкімшілігінің қалауы бойынша) өткізіледі.

2.4. Кеңес шешімдері дауыс беру арқылы қабылданады

2.5. Отырыс барысы хаттамаланады.

2.6. Профилактика кеңесінің сандық және атаулы құрамы педагогикалық кеңесте бекітіледі және әр оқу жылына мектеп директорының бұйрығымен ресімделеді.

5. Профилактика кеңесі жұмысының мазмұны мен нысандары

5.1. аналитикалық қызметті жүзеге асырады:

- мектеп оқушылары арасындағы тәрбие мен құқық бұзушылық деңгейін зерттейді;
- мектептің профилактикалық қызметінің жай-күйін, өткізілетін іс-шаралардың тиімділігін зерделейді;
- мінез-құлқында ауытқуы бар балаларды анықтайды;
- оқушылардың қоғамға қарсы мінез-құлқының себептері мен себептерін анықтайды.

5.2. оқушылардың құқық бұзушылықтарының алдын алу бойынша тікелей қызметті жүзеге асырады:

- қоғамға жат мінез-құлқы бар оқушылардың жеке істерін қарайды;
- оқушылармен жеке профилактикалық жұмыс бағдарламасын (жоспарын) анықтайды;
- қажет болған жағдайда оқушыны немесе оның ата-анасын мамандарға (психолог, дефектолог, медициналық, әлеуметтік қызметкер және т. б.) кеңес беруге жібереді;
- оқушыны мектепте мектепішілік есептен шығаруды және шығаруды жүзеге асырады;

- әр түрлі есепте тұрған оқушыларды балаларға арналған қосымша білім беру бірлестіктеріне (үйірмелер, секциялар), ұжымдық шығармашылық істерді, іс-шараларды өткізуге, жазғы сауықтыру науқанына, мектепте, қалада жұмыс істейтін еңбек бірлестіктеріне тартады;

- қолайсыз отбасылармен профилактикалық жұмысты жүзеге асырады,

- өз отырыстарында жеке профилактикалық жұмыс жүргізуге тартылған сынып жетекшілерінің, педагогтердің есептерін тыңдайды,

- оқушылармен жеке профилактикалық жұмыс жүргізу мерзімдерін анықтайды.

5.3 Ұйымдастыру қызметін жүзеге асырады:

- тиісті ұйымдардың алдына балаларды тәрбиелеу жөніндегі өз міндеттерін орындамайтын ата-аналарды заңнамада белгіленген жауапкершілікке тарту туралы мәселе қояды;

«Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» ҚР Заңына сәйкес мамандарды тарта отырып, кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның жеке профилактикалық жұмыс жүргізу туралы Қаулысын қабылдауға бастамашылық жасайды;

- кәмелетке толмағандардың істері және олардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия мен ішкі істер органдарының алдында ақталған оқушыларды мерзімінен бұрын есептен шығару туралы өтініш жасайды.

6. Құқық бұзушылықтың алдын алу Кеңесінің құжаттамасы:

6.1. Мектептің алдын алу кеңесін құру туралы бұйрығы.

6.2. Алдын алу Кеңесі отырыстарының хаттамалары, отырыс материалдары.

6.3. Мектепте есептің әртүрлі түрлерінде тұратын оқушылардың тізімі, ПБ.

Құқық бұзушылықтың алдын алу жөніндегі кеңес отырыстарының хаттамалары (білім беру ұйымдарында алдын алу кеңестерін хаттамалау үшін екі нұсқа ұсынылады):

1. Хаттамалар дәптерге қолмен жазылады. Дәптердің беттері нөмірленеді, мектеп директоры куәландырады, дәптердің мұқабасында басталған күні жазылады және тігіледі;

2. Әрбір хаттама компьютерде теріледі, папкаға жиналады, оқу жылының соңында барлық хаттамалар жиналады және тігіледі, артында мектеп директорының мөрі мен қолы қойылады.

Білім алушыларды мектепішілік есепте тұру және мектепішілік есептен шығару туралы ереже

I. Жалпы Ереже

1.1. Осы Ереже жеке профилактикалық жұмысқа және жеке профилактикалық (түзету) жұмыс көрсетуге мұқтаж білім алушыларды уақтылы анықтау мақсатында білім алушыларды мектепішілік есепке алу жөніндегі жұмысты, мектепішілік мектепішілік есепте тұрған және білім алушыларды оқудан шығару тәртібін регламенттейді.

1.2. Мектепішілік есепке алудың мақсаты профилактикалық жұмыстың сапасын жақсарту үшін объективті жағдайлар жасау, білім беру ұйымдарында білім алушылардың әлеуметтік және құқықтық қорғалуын күшейту болып табылады.

II. Негізгі міндеттер

2.1. Негізгі міндеттер:

- кәмелетке толмағандардың қараусыздығының, панасыздығының, құқық бұзушылықтарының және қоғамға жат әрекеттерінің алдын алу;
- кәмелетке толмағандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ету;
- әлеуметтік қауіпті жағдайдағы немесе әлеуметтік жетімдік бойынша тәуекел тобындағы балаларды уақтылы анықтау;
- оқуда проблемалары бар мінез-құлқында ауытқулары бар кәмелетке толмағандарға әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық көмек көрсету;
- балаларды оқыту мен тәрбиелеуде отбасыларға атаулы көмек көрсету.

III. Мектепішілік есепте тұру немесе есептен шығару жөніндегі қызметті ұйымдастыру

3.1. Мектепішілік есепте тұру немесе есептен шығару туралы шешім құқық бұзушылықтың алдын алу кеңесінің отырысында қабылданады.

3.2. Мектепішілік есепте тұру немесе одан шығару сынып жетекшісінің, әлеуметтік педагогтың және директордың тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарының ұсынуы бойынша жүзеге асырылады:

- кәмелетке толмағанның сипаттамасы.
- отбасының материалдық-тұрмыстық жағдайларын тексеру актісі (қажеттілік бойынша).
- кәмелетке толмағанның ата-анасының немесе өзге де заңды өкілдерінің оларға көмек көрсету туралы өтініші (қажет болған жағдайда).

3.3. Кәмелетке толмағанды мектепішілік есептен шығару үшін профилактика Кеңесі тағайындаған жауапты тұлғаның кәмелетке толмағандармен және оның ата-аналарымен (заңды өкілдерімен) жеке профилактикалық жұмыс жоспарының орындалуы туралы, жұмыстың міндетті

нәтижелері және одан әрі сүйемелдеу жөніндегі ұсыныстармен ақпарат ұсынылады.

IV. Мектепішілік есепте тұру үшін негіздер

4.1 мектепішілік есепте тұру үшін негіз болып табылады:

- дәлелді себептерсіз сабаққа қатыспау немесе жүйелі түрде жіберіп алу (жалпы 5-7 күн);

- әлеуметтік қауіпті жағдай: қараусыздық, панасыздық, қаңғыбастық, қайыр сұрау;

- психоактивті, уытты заттарды, есірткі құралдарын, спирттік ішімдіктерді пайдалану, темекі шегу;

- бейресми бірлестіктерге, қоғамға жат бағыттағы ұйымдарға қатысу, діни ұйымдарға бару;

- әкімшілік құқық бұзушылық жасау;

- мектептің ішкі тәртіп ережелерін жүйелі түрде бұзу;

- кәмелетке толмаған бала ПБ-да оқу-жаттығу жиынында тұрады.

V. Мектепішілік есептен алу үшін негіздер

5.1. Кәмелетке толмағанның мінез-құлқындағы ұзақ уақытқа созылатын оң өзгерістер (кем дегенде төрттен бір бөлігі), баланың өмір сүру жағдайларының жақсаруы. Сонымен қатар, білім алушылар себептер бойынша мектепішілік есептен шығарылады:

- оқу орнын ауыстыру, оқудан шығару немесе мектепті бітіру;

- тұрғылықты жерін ауыстыру;

- сондай-ақ басқа да объективті себептер бойынша.

5.2. Түзетуге, оң сипаттамаға байланысты кәмелетке толмағанды ПБ оқудан шығару туралы келіп түскен деректер (кәмелетке толмаған баланың ПБ есебінде мерзімі өткеннен кейін 1 жыл тұрғанын есте ұстаған жөн).

VI. Тиісті Ереженің орындалуын бақылау.

6.1. Аталған қызмет түріне жауапкершілік пен бақылауды, Білім алушыларды мектепішілік есептен және шығаруды, тиісті құжаттаманы ресімдеуді білім беру ұйымының әлеуметтік педагогы жүзеге асырады.

6.2. Осы Ережеге сәйкес жүргізілетін жұмыстың сапасын бақылау білім беру ұйымы директорының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарына жүктеледі.

Құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында білім алушыларды сынып ұжымына тарату бойынша сынып сағаттарының үлгі тақырыбы

• «Мен тұлға» – «Көшбасшылық», «Жоба», «Табысты адам» ұғымдарын ашу.

• «Баршаңызға Сәлем!» - сенім, қауіпсіздік атмосферасын құру, тиімді командалық өзара іс-қимыл құру.

• Өзін-өзі диагностикалау «Мен қандамын?» - жеке қасиеттердің өзін-өзі диагностикалау, жеке тұлғаның күшті және әлсіз жақтарын талдау және анықтау; көшбасшылық және ұйымдастырушылық қасиеттерді өз бетінше дамытуға арналған ұсыныстар (сауалнама арқылы мүмкін)

- «Таланттар фабрикасы» аукционы-ойын өзара әрекеттесу әдісімен білім алушылардың таланттары мен қабілеттерін анықтау.
- «Коммуникативтік дағды» тренингі - сендіру дағдысын пысықтау, өз ұстанымының пайдасына дәлелдер табу, адамдарға көзқарас табу қабілетін қалыптастыру.
- «Толерантты мінез-құлық-жанжалсыз қоғам» пікірталасы - оқушылардың толеранттылық туралы түсініктерін кеңейту, осы сапаны дамыту әдістерін қолдану.
- «Көшбасшы және К» интерактивті дәрісі-көшбасшылықтың түрлері, түрлері, көшбасшылардың жіктелуі, көшбасшылық моделі, ортақ мақсаттарды түсіну және қабылдау, ынтымақтастық, басқалардың пікірлерін қабылдау, бір-біріне сену, топшілік этиканың жоғары деңгейі бар команда құру қабілеті мен дайындығын қалыптастыру.
- «Жанжал және оны шешу жолдары» топтық сабағы-кіріспе «жанжал» ұғымдары, жанжалдардағы мінез-құлық стратегиялары, дағдыларды пысықтау жанжалды жағдайларды шешіңіз.
- «Біз командамыз!»- команда ішіндегі байланысты жақсарту, командалық өзара іс-қимыл дағдыларын игеру. Тренинг жұптық және топтық жаттығуларды, интерактивті дәрістерді, ойындарды, талқылауларды пайдалана отырып жүргізіледі.
- «Көшбасшының чемоданы» ойын практикумы-топ мүшелерінің өзара іс-қимылын ұйымдастыруға және көшбасшыны анықтауға бағытталған ойындар.
- «Мен мақсатты көремін» тренинг элементтері бар топтық сабақ-мағынасы адам өміріндегі мақсаттар. Арман мен Мақсаттың айырмашылығы. Мақсат қою ережелері. Мақсаттардың жеке картасын жасау.
- «Уақытты басқару сабақтары» интерактивті дәрісі-сауалнама
- «Сіз уақытты тиімді пайдаланасыз ба?», алынған деректерді талдау, «Тайм-менеджмен сабағы» шағын талқылауы.

ҚОРЫТЫНДЫ

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу тәрбие жұмысы жүйесінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың тиімді алдын алу өскелең ұрпақтың адамгершілік және психикалық денсаулығын қорғаудың шарты болып табылады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу – бұл баланың мінез-құлқындағы ауытқуға және қылмыс жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды жою процесі, сондай-ақ адамгершілік тұлғаны қалыптастырудың әлеуметтік және педагогикалық жағдайларын жасау.

Бұл электронды әдістемелік нұсқаулық сынып жетекшісінің, педагог-психологтың, әлеуметтік педагогтің, директордың тәрбие ісі жөніндегі орынбасарының жұмысында әдістемелік сүйемелдеу құралы ретінде әзірленген. Құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша мектепте жұмыс жүйесін қалыптастыруды ескере отырып, тәрбие жұмысының жүйесі жоспарлы және кешенді сипатта болады, өйткені құқық бұзушылықтар мен қылмыстардың алдын алу және болмау кезінде ғана сынып ұжымдарында ғана емес, жалпы мектеп бойынша да тиімді тәрбие жұмысын бағалауға болады.

Бұл жинақ білім беру және тәрбие саласындағы барлық нормативтік құқықтық құжаттарды ұсынады, оларды мектептегі оқу-тәрбие процесінде басшылыққа алу қажет.

Одан басқа, 2022 жылғы 3 тоқсанда қала бойынша кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтар мен қылмыстар бойынша жағдайға толық талдау жасалады. Бұл талдау профилактиканы талап ететін білім алушылармен ғана емес, әлеуметтік және әдістемелік қолдауды қажет ететін отбасылармен де жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Жинақта мектептегі құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жұмыс жүйесін жетілдіруге, сондай-ақ психологиялық денісау сынып ұжымын қалыптастыруға көмектесетін әдістемелік ұсыныстар берілген.

Ең алдымен, жинақ тек девиантты мінез-құлық себептері бойынша ғана емес, сондай-ақ жасөспірім тұратын отбасының әлеуметтік жағдайлары бойынша мұғалімдердің, ата-аналардың және көпшіліктің назарын талап ететін балалармен жұмыс істеу ресурстарының бірі болып табылады.

Талдау тәрбие ісі жөніндегі орынбасарларды, әлеуметтік педагогтерді, педагог-психологтарды және сынып жетекшілерін қазіргі заманғы тәсілдерді, оқытудың белсенді нысандарын, стандартты емес жағдайларды пайдалана отырып, осындай білім алушыларды өзін-өзі басқару органдарына, оның мүдделерін, хоббиін, талантын ашу, өзін-өзі бағалауды көтеру және осындай уәждемені дамыту мақсатында түрлі іс-шараларға тарту арқылы жұмысты жетілдіруге бағыттауы тиіс.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Организация и содержание профилактической работы в школе: методический конструктор /И. П. Посашкованың ред. – Омск: БОУ ДПО «ИРООО», 2020.
2. Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу бойынша жұмысты ұйымдастыру: әдістемелік ұсынымдар. – Қарағанды: ОӘО ҚО ББД, 2015
3. Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы баяндама-Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі, Балалардың құқықтарын қорғау комитеті, 2017
4. «Современные методы и технологии профилактики правонарушений несовершеннолетних» кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен құқық бұзушылықтарының алдын алу жүйесі маманының электрондық анықтамалығы /Е.Г.Артамонованың ред. // «Общество. Культура. Наука. Образование» электрондық журналы, 2015
5. Қазақстан Республикасында адам құқықтарын қорғау туралы жыл сайынғы ақпараттық-шоу материалы, 2020
6. Жергілікті деңгейде құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі іс-қимыл жоспарларын әзірлеуге арналған әдістемелік құрал, Біріккен Ұлттар Ұйымының бейбітшілік құру Қоры
7. Жасөспірімдер мен жастардың деструктивті мінез-құлқының алдын-алу саласындағы статистикалық мәліметтерді жинау және жұмыс нәтижелерін талдау бойынша аймақтық білім беруді басқару органдарының жұмысын ұйымдастыру бойынша нұсқаулық, Білім беру сапасын бағалау федералды институты, 2021
8. Қазақстан Республикасының «Заң алдындағы теңдік: Орталық Азиядағы сот төрелігіне қол жеткізу» бағдарламасы шеңберінде балалар мен отбасына қатысты зорлық-зомбылық пен қатыгездіктің алдын алу туралы заңнамасын құқықтық талдау – профессор Сүлейменова Г. Ж., Алматы, 2013
9. Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі «Әділет».